

KÖNYVEK KÖZÖTT

EGY HÁBORÚS ÉV TÖRTÉNETE

Ismét életre kelt a Magvető népszerű sorozata, a *Tények és tanúk*. Másodiknak jelent meg Zimándi Pius István *Egy év története naplójegyzetekben* (1944. március 19. — 1945. március 17.) címmel vezetett naplója Eschbach-Szabó Viktória szerkesztésében és előszavával. Az utószót Ungváry Krisztián írta. Hadd mondjam el: a napló írója, Zimándi Pius, premontrei szerzetes, aki talán a legtöbbször tette Péterfy Jenő emlékének megőrzéséért, bár első nekirugaszkodásra a kiváló esszéíróról benyújtott kandidátusi értekezést nem fogadták el (!), csak halálos ágyán értesült a kedvező fordulatról. Kiváló tanár volt: *Toldi tanítása az általános iskolában* című útmutatója mindenképpen nagy segítségére lehetne a tanároknak. Az egyetemen együtt járt kedves barátaival, a cisztercita Ágoston Juliánna (akit az előszó tévesen piaristaként tart számon), a piarista — ő valóban az volt — Magyar Istvánnal és Rónay Györggyel, aki a rend erőszakos felszámolása után otthonába fogadta, egészen addig, amíg külföldi rendi támogatással nem sikerült saját otthonába, a Pozsonyi útra költöznie. A Rózsadombon, szűk szobában teltek napjai, óriási íróasztalának egyetlen ékessége rádiókészülék, ezen hallgatta az Angol rádió és a Szabad Európa adásait, s amit hallott, gyorsírással jegyezte, alkalom adtán kommentárokkal fűszerezve. Gyorsírásos feljegyzését utóbb legépelte, évenként dossziéba rendezte. (Az 56-os forradalomról írtak évekkkel ezelőtt nyomtatásban is megjelentek.) Alaposságát alighanem egyetemi professzorától, Császár Elemértől leste el (barátai Horváth János tanítványai voltak). A Nyelvtudományi Intézetben ténykedett, regényeket cédulázott a készülő nagy szótárhoz. Reggel korán kelt, 7-kor indult, misét mondott a Pozsonyi úti pici kápolnában, innen ment az Intézetbe, s közben Péterfy Jenő megmaradt tárgyait vadászta, és készülő könyvét írta. Néha meglátogatták rendtársai, Vidákovich Aladár, volt gödöllői igazgató, a kiváló egyháztörténész: Hermann Egyed és legtöbbször Fényi Ottó, aki később újraszervezte a premontrei rendet. Meg-megfordultak nála egykori tanítványai, például Bor Ambrus író. Valamennyien tisztelték és szerették. Valóban szeretetre méltó, nagy tudású tanáregyéniség volt, ennek bizonyítéka egyebek mellett az is, hogy naplójában sokszor beszámol arról, hogyan keresték föl a gödöllői rendházban volt növendékei, akik rendszeresen leveleztek vele. Vasárnaponként fel-feltűnt a Megyeri úton, az Újpest (majd Dózsa) pályáján. A csapat leglelkesebb szurkolói közé tartozott: keresztlányát Titinek (Göröcs

János beceneve) nevezte, s a csapat veresége után napokig szavát sem lehetett venni. Gombcsapatát is Dózsának nevezte (a Nyelvtudományi Intézet jeles tudósai gombajnokságot rendeztek).

Mielőtt részletesen szólnék arról, miért nagyon értékes és korjellemző Zimándi naplója, néhány szó Ungváry Krisztián utószaváról, amely szerintem egyoldalú elemzése a naplóírónak és szándékának. Mondanivalóját arra hegyezi ki, hogy Zimándi, mint keresztény értelmiségi, rokonszenvesnek vélte Horthy Miklós alakját és politikáját, ezért egyetlen bíráló szót sem ejtett róla. Nem ítélném el Zimándit, hiszen nem csak az értelmiségiek körében rokonszenveztek sokan a kormányzóval. Horthy vagy Kun Béla. Aki átélte a Tanácsköztársaság „dicsőséges 133 napjának” kegyetlenkedéseit, vagy szüleitől hallott róluk, azok számára a felelet egyértelműnek bizonyult. Legtöbbször — nem csak az értelmiségiek — a naplóíróhoz hasonlóan értékelték a kormányzó szerepét: „Néha vitatkozunk azon, hibás volt-e Horthy az események illeten alakulásában. Hiszen Trianon-ellenes politikájában maga mögött tudhatta az ország nagy részét. Ez a politika pedig nem a szerb (bár azok felé törekedett híres mohácsi beszédében), román, cseh nép felé közeledett, hiszen ezek kapták Magyarország kétharmadát, de még az angol és amerikai felé sem, hiszen ezek adták oda amazoknak. Maradt? Maradt az olasz és a német. Azt, hogy ez az út nem volt eredményes, csak most látjuk. Akik előre látták, kevesen voltak. Na és végül a kérdés, hogy Horthy csakugyan szívesen csinálta-e a Gömbös-féle politikát — Gömbös kezdte az olasz-német tengelybarátságot —, vagy pedig a Bethlen-féle angolbarát politikához húzott. Horthy felelősségének tisztázásához ismernünk kellene a hátteret, a kulisszatitkokat, amit mi már láthattunk az »üvegbúra« alól. Mindenesetre már március 19-én kellett volna fegyveresen ellenállni a németnek. De hónapokon át mintegy félrevezetni a tömeget, és keveset adni egy kormányhoz és propagandához, melynek Magyarországához vajmi kevés köze volt, nem helyes. Sőt, talán maga a Trianon-ellenes politikánk sem volt reális? De viszont akkor még milliók éltek a magyarok közül határainkon túl.”

E kommentárból is nyilvánvaló, hogy Zimándi igenis látta Horthy politikájának mozgórugóit és gyengeségeit. Mint ahogy az is egyértelmű, hogy nem közönyös távolságtartással szemlélte a zsidóüldözést. Ennek felismeréséhez fölösleges volt megpróbálni, hogy a naplóban 208-szor szerepel a zsidó szó! Leírta, amit Budapestre utazva látott és tapasztalt. Amíg eljuthatott a fővárosba; nem tapasztalt embertelen kilengéseket, s ebben Horthynak is

szerepe volt. A nyilas hatalomátvétel után változott a helyzet, ekkor azonban már alig-alig utazott el Gödöllőről, teljesen bizonytalan volt a közlekedés, néha a mezőkre kényszerültek a bombázó gépek előtt. Kivált az orosz repülőket jelentettek veszélyt, kiszámíthatatlanul, ötletszerűen szabadultak meg bombaterhüktől. (Egy ilyen bombatámadás áldozata lett Zilahy Lajos családja. Hogy miért éppen az Áfonya utcában hullajtották le a bombát, rejtély.) Az utószó írója a kutatások eredményeinek ismeretében olyasmiket kér számon a napló olvasójaként, amikről annak írója nem tudhatott. Úgy gondolom, ez nem tudományos eljárás.

Említést érdemel, hogy a jegyzetelés sem következetes. Hosszú lexikon-cikkeket olvashatunk elég lényegtelen korszereplőkről (ez nem volna baj), ugyanakkor jó néhány püspökről, akik nem voltak jelentéktelen szereplői a kornak (például Czapi Gyula) néhány életrajzi adat olvasható, rendszerint születésük és haláluk dátuma. A naplót egy szerzetes írta, számára ezek a szereplők fontosak voltak. Egész hevenyészett a Serédi Jusztiniánról írt jegyzet. Ebben persze a katolikus történetírás is felelős: máig sem készült el teljességre törekvő pályarajza, de egyetlen pillanatig sem vitás, hogy nagy formátumú és tudású egyházi személyiség volt, rengeteget tett a plébániai hálózat fejlesztéséért, egyházjogászként is kitűnő volt, nem véletlenül vette szárnya alá Rómában Gasparri bíboros.

A róla írt jegyzet: „S. J. (1884–1945) katolikus pap, bencés szerzetes 1927-től Magyarország hercegprímása, esztergomi érsek. Következetes, konzervatív antijudaista. 1944-ben nem hajlandó közös zsidómentő akciót szervezni a református és evangélikus egyházi vezetőkkel.” Szó sem esik arról, hogy körlevéllet nem olvashatták föl, pedig szóvá tette a nyilasok jogtalanságait és kegyetlenkedéseit. Viszont fontosnak vélte a jegyzetíró megjegyezni, hogy „antijudaista”. Mi köze ennek bíborosi tevékenységéhez, egyházszerző munkásságához? Azt sem nevezhetjük gyengeségének, hogy konzervatív elveket vallott. Igyekezett középúton járni, nem is eredménytelenül. Ugyanezt mondhatjuk el Zimándi Piusról is. Konzervatív szemléletű és értékközpontú szerzetesként tisztában volt a nyilasok rombolásának gyászos következményeivel. A könyvtárak „zsidótlánítását” (Proustot is érintette a rendelkezés, egyik felmenője zsidó származású volt) úgy oldotta meg, hogy az inkriminált könyveket saját könyvei közé sorolta, s az igazságnak megfelelően jelenthette, hogy a könyvtárban nincsenek ilyen fertőző művek.

Gyorsírási jegyzetei (majd a gépelt változat) nyomán olyan képét ismerhetjük meg a kornak, amelyet sehonnan máshonnan. Felmérhetetlen jelentőségűek a rádióban előadott propaganda-előadásokról készített lejegyzései, s kommentárjaiból

kiviláglik, mennyire pontosan értékelte a történeteket, milyen világosan látta az események menétét, s átlátott a hadijelentések diadalnak álcázott hamisításain. Abban az időben hozzá hasonlóan sokan követték térképen a rádió által kozmetikázott harctéri eseményeket. Tudták, mit jelent a „rugalmas elszakadás” és az „arcvonal megrövidítése” kifejezés, s a térképen — édesapám az Állami Térképészeti Intézet kisatlaszát böngészte — pontosan nyomom követhető volt, hogy a szovjet csapatok, kivált Románia kiugrása után, viharebesen közeledtek a főváros felé. Sorban estek el a vidéki városok, s ez volt a sorsa a keleti arcvonal közelségében fekvő településeknek is. Gyerekkorom ijesztő emléke, hogy a rádió megszakítva adását sorolni kezdte: „Légiveszély Rahó...” és így tovább. Aztán bögni kezdtek a szirénák, és addig lapultunk az óvóhelyen, míg nem lefűjték a légiriadót. Amint szétréztünk az erkélyről, a pályaudvarok és a gyárak irányából fekete füstfellegek emelkedtek az ég felé. A légelhárítás egyre hatástalanabbnak bizonyult, Göring elvesztette a légi háborút.

Egyet kell értenem, már ahogy emlékszem, Zimándival: a német katonák nem keltettek félelmet bennünk, annál jobban rettegtünk a nyilas „tesztvérek” éjszakai razziaitól. Zseblámpával világítottak az alvók arcába, zsidókat és katonaszökevényeket hajkurásztak, de mindig éjjel. Beszámolók alapján számol be az érkező oroszok viselkedéséről, s benyomásai hasonlatosak Máraiéihoz: az első vonalbeliektől jelentősen különböztek a „megszállók”, az órák és a női nem kedvelői. A lányok és asszonyok öregnek álcázták magukat, így is sokan nem erőszak áldozatai lettek, ahogy az Radnótiné naplójában is olvasható. Én egészen más benyomásokat szereztem, mint például Juhász Ferenc, aki idillnek ábrázolta az orosz katonák megérkezését. A csodálatosan gazdag orosz kultúra kincseit jól ismerő Zimándi számára csalódást jelentett az érkezők szellemi színvonala. Apám hasonlóan érezhetett, amikor egy tisztnek lelkesen mutogatta Bonkáló Sándor fordításában a pirosba kötött Tolsztojev és Dosztojevskij-sorozatot, a tiszt pedig óriásit vágva az ebédlőasztalra azt ordította: „nye kultur!” (Kérdés, mit értett a kultúra fogalmán.) A „kulturálatlanság” annyira felbosszantotta, hogy csapása nyomán kitért az asztal lába.

Zimándi szomjasan szívtá magába a friss híreket. Érdeklődve járt-kelt Budapesten, a bombázások után számot adott a károkról, kíváncsisága a vonatút nehézségeit is legyőzte. A hozzá érkezett levelekből is bőven idézett, ezek segítségével is aránylag megbízható képe lehetett az oroszok térmérséről. Ha Pesten járt, beült egy moziba, megnézett egy filmet, megszámlolta, hányan ültek a nézőtérre. A rádióban meghallgatta némelyik nyilas vezér vagy szimpatizáns propaganda-előadását. Ezek

többsége további véráldozatra buzdított a győzelem érdekében, amelyben természetesen egyetlen pillanatig sem hitt. Mérlegelte a jövő esélyeit, s elég pesszimistán értékelte azokat (joggal!). Pedig még nem sejtette, mi vár rendjére és rá Rákosiék korszakában. (Gödöllőről Budafokra került igazgatónak, nagyon népszerű volt itt is, mígnem a premonitrieket szétverték.)

Aránylag keveset írt a rendben történekről. Néhány szívéhez közel álló rendtársát — elsősorban Hajnal „Zsigát” — könnyű azonosítani, s a jelek szerint a gödöllői rendházban nem történtek fontos események, csak akkor, amikor katonakórházat telepítettek be, és az atyákat ide-oda száműzték. Sejthető, hogy nem éltek olyan szoros közösségben, mint például a ferencesek, ki-ki élte saját életét, s fő foglalkozása a tanítás volt, bár a diákok száma egyre fogyott: sokukat aggódó szülei vitték haza. Hogy milyen kitűnő tanár lehetett a napló írója, bizonyítja, hogy rengeteg, az eseményekhez illő költeményt idézett fejből, s beszélgetett növendékeivel, beleérző szeretettel irányította fejlődésüket, s aggodalmasan latolgatta, mi lesz a soruk a háborús Magyarországon, egy majdani idegen kultúrkörben, amelyet nem a keresztény életelvek igazgatnak.

Feldolgozta a másoktól kapott híreket, pletykákat, ezeket azonban kellő kritikával illette. Szívesen jegyezte föl a pesti humor megnyilvánulásait, ezek szinte ellenpontozzák az egyre komorabb eseményeket. Sokféle jelző illik a napló stílusának jellemzéséül: színes, érdekes, változatos, néhol egyenesen költői szárnyalású, mintha egy szemérmesen rejtőzködő lírikus búcsúszavait olvasnánk. Elballagott a Madách Színházba, hogy megnézze a sokat vitatott *Ártatlanok* című darabot Kiss Ferenc rendezésében. „A darab irodalmi értéke csekély — írta —, erősen zsidóellenes beállítottságú, hozzá még rikító színekkel. Érdekes megfigyelésem volt. A drága helyeken ülők alig tapsoltak, annál többet a hátul ülők.” Korábban a színdarab bemutatóját hirdető plakátokon három kaftános zsidó volt látható. Az egyik fejének helyébe a hercegprímásét, a másikéba Imrédi Béláét rajzolták. Lehet Zimándit konzervatívnak minősíteni, mert sokakkal egyetemben felháborodott, ám az az igazság, amiről a finnyásnak nevezett Márai is írt: a tömegember ritkán képes véleményét kulturáltan megfogalmazni, annál egyszerűbb befolyásolni és manipulálni. A „hátrább ülők” mindig tapsolnak, ha alantas ösztöneikre hatnak. Ezért is érzem úgy, hogy a napló írója naiv volt, mikor Horthyt azért bírálta, mert a német megszállás ellen nem mozgósított. Kiket mozgósíthatott volna? A még akkor is háborúpárti tisztikart? A vakon engedelmessé közzelgényeket, akiknek elege volt a háborúból? A német csodafegyverben bizakodókat, akik a ve-

reség küszöbén is azt hitték, a háború menetét meg lehet fordítani? Nem csoda, hogy Zimándi állandó kétségek között latolgatta, mi lesz egyháza sorsa. „Papi körökben pesszimisták. Ha nem győzünk, az orosz teszi el őket láb alól, ha győzünk, akkor pedig — úgy vélik — a nemzetiszocialista uralom nem lesz kedvező az egyházra nézve, főleg a szerzetes-tanítóröndekre nézve. Esetleg elveszik tőlük az iskolákat, gondolják a borulátók. Azt mondják, hogy Hitleréknél a zsidók után a papok kerülnek sorra. (...) Nyilas lapokban pedig időnként kifejezetten egyházellenes sorok is látnak napvilágot.” Kísérteties előrejelzése a jövőnek. A szerzetes-tanítóröndektől jórészt valóban elvették az iskolákat, csak éppen nem a hitleri sorrendben, hanem Sztálin helytartói, Rákosi, Gerő és Révai utasításai szerint. Egyáltalán nem csodálnám, ha Zimándi következő naplóiban valóban olvashatnánk „antijudaista” megjegyzéseket...

Tanulságos olvasmány. Reméljük, lesz folytatása. (*Magvető*, Budapest, 2015)

RÓNAY LÁSZLÓ

RÓNAY LÁSZLÓ: FÉNYSGARAK HOMÁLYBAN; KATOLIKUS RENESZÁNSZ

Egy fényes cilindert, egy divatos színű világos felöltőt, egy kék téli mellényt, két nyári nadrágot, egy tajték-szopókát, egy monoklit, egy sétatálcát és egy karneol pecsétnyomót: ez minden, amit Fejérházy Tibor, Reviczky Gyula mára elfeledett kisregényének hőse apai örökségül kapott. Rónay György 1978-ban többet, sokkal többet hagyott fiára: tizen-négy verseskötetet, kilenc regényt, négy novella-gyűjteményt és tizennégy értekező prózai kötetet — és egy szellemiséget. Rónay László az eltelt évtizedek óta példásan sáfárkodik evvel az örökséggel, gondja van a könyvek és kötetek méltó új-rakiadására, és saját könyveiben, tanulmányaiban, cikkeiben méltóképp folytatja azt a katolikus humanista szellemiséget, amely édesapja hagyatékának alapvető értéke. És amelyre, tegyem hozzá, napjaink szétszakadozott, megbomlott, romboló indulatokkal teli, ellenségeskedő, háborús hangulatú világában ugyanolyan szükség van, mint amilyen szükség volt (sajnos olykor csak lett volna) a 20. században. Ezt tanúsítja 2015-ben megjelent két írásgyűjteménye.

Kosztolányi és Márai életművének tudós kutatója, tucatnyi irodalomtörténeti portrémonográfia és még több kitűnő szaktanulmány írója ezúttal az 1990-es évek elején írott kisebb lélegzetű, kevés kivétellel rövidebb írásai között lapozgatva állította össze ezt a két könyvet. A *Fénysugarak homályban* rövid lélegzetű, szépen megírt kis „kegyességi” írásokat ölel együvé négy ciklusban. Szentekről, a

szeretet mértékéről, a türelemről, az alázatról, az áldozatosságról, a keresztény öntudatról, a keresztény magatartásról és még megannyi, katolikus hívő ember számára — de nem, ezt nem jól írom: minden tisztességes, rendes ember számára elfogadható és elfogadandó gondolatokkal. Persze ezt a gyűjteményt nem elsősorban azok fogják kézbe venni és elolvasni, akik Hannah Arendt esszéjénél nyitották ki a Vigilia idej első számát, de ők is elgondolkozhatnak például azon az 1992 tavaszán leírt kijelentésen, hogy „a fiatal magyar demokrácia talpra állítása itt és most sem képzelhető el a katolikus egyház részvétele nélkül”. Nem sok ilyen közvetlenül szóló, politizáló mondat fordul elő a kis írások sorai között, de ezt a mondatot ma olvasva szinte önként vetődik fel egy továbbgondolásra készítő kérdés. Hol készik egy nagyobb politikatörténeti-egyház-történeti tanulmány, amely tárgyyszerűen és tárgyilagosan szólna arról, hogyan és miképp bontakozott ki ez az akkor új lehetőségekhez jutott és újraéledő részvétel a 90-es évektől máig? Voltak-e fogyatékoságai, késlekedései, tévedései? Ebből a szempontból a kötet írásai közül még a *Katolikusok a politikában* című, 1993-ban keletkezett alig több mint három oldalra hívnám fel a figyelmet.

A másik könyv, a *Katolikus reneszánsz* portrékból, alakrajzokból áll, azok emlékének adózik, akik a 20. század elejétől kezdve a magyar katolikus szellemiség fenntartásának élén jártak. A portrészor Apponyi Alberttel kezdődik és Sík Sándorig ível, aki-ről a kötet legalaposabb tanulmánya szól. Aztán következik még egy záró ciklus *Elfelejtett katolikus írók, tudósok* címmel. Fiatal korunk óta tisztelen és, hogy őszinte legyek, nem egyszer irigylem Rónay László lefegyverző tárgyismeretét, ilyen ez a záró ciklus is. Az öt személy közül, akiknek alakja itt megelevenedik, eddig csak Domokos István és Mentés Mihály munkásságát ismertem úgyahogy, de Varga Damjánról, Erdősi Károlyról és Kincs Istvánról nem is hallottam. Ilyenkor magára haragudva bosszankodik az olyan öreg szakmabeli, mint amilyen én vagyok: miért kellett előhózással tudatlanságomra rápirítani, de az írások már fogalmazástechnikai színvonalukkal meggyőznek: érdemes volt. A mai értekező próza gyakran olyan, mint egy gátfutó pálya, csak az elhelyezett akadályokon keresztül, csak a beavatottak számára ismert szakkifejezések és elvontságok akadályait leküzdve lehet az egyik bekezdésből átjutni a következőbe. Rónay László írásai akadálymentesek. Világosak, gördülékenyek, érthetőek és élvezhetőek.

A portrék nemcsak az életutak benső állomásairól tudósítanak pontos adatokkal, hanem koruk összefüggéseinek nagyobb távlataira is rávilágítanak. Ilyen távlatot mutató sorokat olvashatunk

mindjárt a könyv elején, az Apponyi Albertet követő második arcképrajzban, Kanter Károly életútjának bevezetéseképp. „Nagyon leegyszerűsítünk a 19. század végének történelmi fejlődését, ha a liberalizmus térhódításáért, az antiklerikalizmusért — melynek oly szélsőséges megnyilatkozásai is voltak, mint Mikszáth Kálmán célzatos regénye, a *Különös házasság* —, majd a szabadkőműves eszmevilág terjedéséért csak ezekre a szellemi áramlatokra hárítanánk a felelősséget. Legalább ennyire felelős volt mindezért a Magyar Katolikus Egyház rossz szervezetsége, a papság világias életmódja, a plébániai hálózat teljes bürokratizálódása, s nem utolsósorban az a tény, hogy az uralkodó az antiliberalis törekvéseket támogatta, ilyenformán hazafias tettnek is nyilvánult, ha valaki ellenkező meggyőződését hangsúlyozta.”

Írásaink, bármiről szólnak, mindig magukon viselik annak az időnek lenyomatát, amelyben keletkeztek, s ha évtizedekkel később újra megjelen-tjük őket, óhatatlan belekerülnek abba az érték-választási csillagállásba, amely ezt az újabb időt jellemzi. Sokan lehetnek ma azok között, akik elismerik a katolikus szellemiség múlthatlan jelentőségét a magyar századokban, mégsem gondolják úgy, hogy például Prohászka Ottokár kétség-telen nagy formátumú, korszakos alakját rajzolva óvatosan el kell hallgatni tévesztett gondolatait, s nyilván ugyancsak sokan vannak olyanok, akik a liberalizmus hazai szerepének megannyi jótékony elemét is sorolni tudják. És biztos, hogy Mikszáth nagyszerű regényéről sokan csak a művészetnek kijáró elismerés hangján volnának képesek mondatot fogalmazni. Bizony, ha írunk, vitákat keltünk, de ez nemhogy baj lenne, hanem ellenkezőleg, mindig munkánk egyik legfőbb értelme. Mozdítunk valamit a szellemi életben. (*Éghajlat Könyvkiadó*, Budapest, 2015; *Szent István Társulat*, Budapest, 2015)

KENYERES ZOLTÁN

SZABÓ FERENC SJ: HÁZASSÁG ÉS CSALÁD KRISZTUS FÉNYÉBEN

Házasság és család témakörében az elmúlt évtizedek során könyvtármí irodalom jelent meg, magyar nyelven is. Olyan átfogó teológiai alapozású és az elmúlt ötven év egyházi tanítását fejlődésében vizsgáló mű, mint Szabó Ferenc SJ 2015 végén megjelent monografikus könyve, a *Házasság és család Krisztus fényében* azonban eddig egyedülálló.

A szerző a Vatikáni Rádiónál eltöltött negyedszázados működését, tanulmányait, előadásait, meghatározó teológusok gondolatait figyelembevevő és a két családshinódus vitáit, dialógusait követő műve összegző munka. A könyvbemuta-

tón Török Csaba teológus így jellemezte a könyvet: „Szabó Ferenc hatalmas ismeret- és forrásanyagot dolgozott ebbe a könyvbe, amelyben a tudós teológus lelkipásztori/pasztorális érzékenységgel adja át a teológiai ismereteket és érzékletessé teszi a két szinódusnak a kollegialitás jegyében folyt, vitáktól korántsem mentes munkáját.”

A szerző teológiai gondolatmenete a II. Vatikáni zsinat, a perszonalizmus, a morálteológia megújulását alapvetően elősegítő Bernhard Häring teológus, a házassághoz szükséges alapvető elköteleződést, az *optio fundamentalist* kidolgozó Karl Rahner munkáinak meglatásait mutatja be. A két családszinóduson jelentős szerepet játszó német teológusok, Reinhard Marx és Walter Kasper gondolatait elemzi, akikkel mélyen egyetértve a teológiai fejlődést és a pasztorális képzést szorgalmazza.

Látja az eszmény és a valóság közötti szakadékokat, hangsúlyozza a fokozatosság elvét, s elveti a *minden vagy semmi* pedagógiáját. Földézi a jezsuita Martini bíboros ma is érvényes, új utakat kereső elgondolásait, s mindenekelőtt Ferenc pápának az Evangéliumból és az isteni irgalomból kiinduló, házasságot és családot megmenteni és felemelni akaró szempontjait világítja meg.

Nem fél a kényes kérdésektől, nagy tekintélyekre hivatkozva mutatja be a mai kor problémáit. Reinhard Marx bíboros érseket idézi: „Nagyon sokat dolgoztunk teológiai síkon nemcsak a válással kapcsolatos témakörben, hanem a házasság teológiájának terén is. Mindig megdöbbsent, amikor néhányan ezt mondják: Minden világos! (...) Nagyon sok tennivalónk van, sokat beszélünk szakemberekkel, kánonjogászokkal és teológusokkal, akik elismerik, hogy sok probléma van a házasság szentsége és érvényessége körében...”

Szabad legyen megjegyeznem, hogy gyakorló lelkipásztor koromban, s hozzátehetem, megyéspüspökségem idején ugyanezekkel a gondokkal találkoztam és találkozom, amelyeknek csupán egyik rész kérdése az elvált és újránházasodottak szentségeihez járulása. Alapvető probléma, hogy a fiatalok — tisztelet a kivételnek — nem a hittől áthatva kötnek házasságot, sokévi együttélés után mondhatni, házasságot rendeztetnek, a házasság jó része megkereszteletlen, s ezáltal csak érvényes, de nem szentségi a házasságuk. Sokszor, ismerve a házassalándókat, megjósolható, hogy nem lesz tartós az elvben egész életre szóló elköteleződés, majd pedig legjobb esetben az egyházi bíróság semmissé teszi az *eleve érvénytelen*.

A szerző különös gonddal elemzi Josef Fuchs SJ-nek, a hosszú ideig a Pápai Gergely Egyetemen tanító professzornak a gondolatait, melyek közül a következőket emeli ki: a morálteológia nem lehet kizárólag a parancsok és a bűnök tana, s nem is lehet a lelkeség teológiájának (aszketika, misz-

tika) körébe utalni, hanem a Krisztusban való meghívást, a keresztény élet művészetét a Szentírás alapján, Krisztus és az üdvösség misztériuma távlatában kell kidolgozni. A zsinat tanítása alapján elveti azt a felfogást, hogy a morálteológia kizárólag a leendő gyóntatók kiképzését szolgáló morális legyen, bár a papok, lelkipásztorok szempontjait is figyelembe kell venni. Az új morálteológiát nem lehet egyszerűen a kánonjog keretében illeszteni, de elhanyagolni sem lehet a hívő viszonyát az egyházi hatóságokhoz.

A mai kor kereszténységének is örök eszménye és célja, hogy felnőjön Krisztus törvényéhez, s az erkölcsi magatartásban őhozzá hasonuljon. A keresztény morális ezért a belső felkészültséggel kell, hogy törődjön, amely egyben a felelősség morálisa is. A Hegyi Beszéd és az első János-levél erkölcsstanába kell beilleszteni a keresztény házasság lelkeségét — Szent Pál nyomán, aki a férj és feleség egyenlőségi viszonyát Krisztus és jegyese, az egyház szeretetmisztériumába helyezi. Férj és feleség mindketten arra hívtak, hogy kölcsönösen Isten szeretetéről tanúskodjanak, segítve egymást ebben a törekvésben.

A szerző annak a reményének is hangot ad, hogy a két szinódus nyomán, a záródokumentum alapján Ferenc pápa majd új távlatokat nyit, és meghaladja elődjének, Szent II. János Pál pápának *Familiaris consortio* enciklikáját. Ferenc pápa kijelentette: „A szinódus tapasztalata jobban megértette velünk, hogy a tanítás igazi védői nem azok, akik a betűt, hanem azok, akik a szellemet védelmezik; nem az eszmét, hanem az embert, nem a formulát, hanem Isten szeretetének és megbocsátásának ingyenességét.”

Páter Szabó Ferenc könyvét kötelező olvasmánnyá tenném a lelkipásztorok számára, ajánlanám a hitoktatóknak és minden felnőtt nagykorú kereszténynek. (*Jezsuita Könyvek*, Budapest, 2015)

BÁBEL BALÁZS

A fenti írással köszöntjük Szabó Ferencet 85. születésnapján. (A szerk.)

SERVAIS PINCKAERS OP: SÉTA AZ ERÉNYEK KERTJÉBEN

Míg Aquinói Szent Tamás művét gyakran hasonlítják egy középkori katedrálshoz, addig a belgiumi Louis de Raeymaeker (Jacques Maritainhez hasonlóan) a tomizmust zárt szisztéma helyett növekvő, élő organizmusnak látja. A tamási erkölcs-felfogást továbbvive, mindkét analógiával összhangban írja a szintén belgiumi Servais Pinckaers *Séta az erények kertjében* című könyvében: „Saját erkölcsi életünket mindnyájunknak magunknak

kell felépítenünk, akár egy lelki épületet, és tökéletesítésére szüntelenül törekednünk kell.”

A *Séta* valójában nem is csak egy könyv, hanem mindjárt két kötet fordítását is tartalmazza: *Az erények védelmében* című a domonkos szerzetes életében megjelent utolsó könyve, míg az *Erények és szenvedélyek* már csak halála után jelenhetett meg. Az első erény-felfogását adja elő, a második ennek fő téziseit megtartva új megvilágításba helyezi, hiszen előtérbe állítja az érzelmek szerepét az erkölcsi és spirituális életben.

Pinckaers a két könyvben különös figyelmet fordít arra, hogy az egyes erények egymást át-meg átjárva kölcsönösen táplálják minden más erényt. Ezért a kötetben több kulcserénnyel is találkozhatunk: ilyen a szeretet, ami a legfőbb erény és az erények anyja, a hit, amely a legszorosabban összefügg a tettekkel, a tisztetet, amely szerinte *par excellence* erény, az okosság, ami vezeti a többi erényt, az igazságosság, ami dinamikus harmóniát teremt az erények közt, a nagylelkűség, ami a többi erényt az igazi nagyság felé segíti, az imádás, ami az isteni erények forrása, a bölcsesség, ami az ember erényének teljessége — és még sorolhatnánk. Erénykonceptiója tehát teljes mértékben megfelel annak, amit Maritain az organiztikus megközelítés feltételének vélt: „minden kapcsolódási pont létfontosságú, minden egyes rész az egész által létezik”.

Már *Az erények védelmében* erénylistája is tartalmaz egy szokatlan elemet, a járást, amelyet Pinckaers az úton levés jelentőségével köt össze, a második könyv ehhez a humort, a csendet, valamint (a munkát követően) a pihenés és a sportosság (illetve sportszerűség), továbbá a harag erényét is hozzáteszi — az utóbbi szerepeltetése különösen megdöbbentő lehet, hiszen a haraggal a főbűnök között is találkozunk. Az erények sokarcúságára mutat rá ezzel Pinckaers. Az emberi élet minden területén megtalálhatjuk az erényességet, ami életünket cseppet sem akadályozza, sőt: e kiválóságok beteljesítése önmagunk kibontakoztatásának útját jelenti.

A kötet elsődleges értéke azonban mégsem annyira erénylistájának bőségében vagy az egyes erények tárgyalásában rejlik, hanem az erkölcshez való holisztikus és pozitív hozzáállásában. A szerző hangsúlyozza, hogy az erény elszakíthatatlan kapcsolatban van örömmel és boldogsággal: nem véletlenül kezdi fejtegetéseit az evangéliumi perikópákkal, melyekben Krisztus új, a boldogságot középpontba helyező törvényt ad az embereknek. A Katolikus Egyház Katekizmusán is dolgozó atya az erényeket időnként megszemélyesíteni látszik, és ezzel rávilágít: ugyanúgy folytonosan tökéletesíthető, de mindig is befejezetlen módon ismerjük meg őket a tapasztalat által, mint ahogy más embereket. Pinckaers számára ezzel kap-

csolatban világos: Krisztus követése nem egy parancssornak való engedelmesség, hanem egy személy nyomában járás.

A Szent Tamás felfogását képviselő szerző az erényetika metafizikai bázisára is figyelmet fordít. A könyvben kevésszer tematizálódik, de végig ott húzódik a háttérben például a test és lélek egységének gondolata. Ehhez képest kimondottan viszszerző témája az az erkölcsfelfogás, amelyet „voluntarizmusnak” bélyegez: ez a szabad akaratot statikusnak képzelel el, mint ami adottként lehetőséget biztosít számunkra a törvény betartására vagy megszegésére. A törvényesség azonban itt nem jelenthet mást, mint egy adott „minimumot”, amit vagy elérünk, vagy sem. Ehhez képest Pinckaers a szabadság fejlődéshez kapcsolt elméletét képviseli: a szabadság szerinte képesség arra, hogy kiváló tetteket vigyünk végbe, ezáltal eleve egy pozitív minőség, amely egyre teljesebbé tehető, és mindig új ideálokat állíthat elénk. A fejlődéssel kapcsolatban az egyén erkölcsi fejlődésére is kitér a szerző: ebben csupán az első szakaszt látja a szenvedélyekkel folytatott küzdelemnek, ezt átlépve az erkölcsileg érett személy érzelmeit is az erényeknek megfelelően éli meg, ami a boldogság biztosabb alapja, mint az élvhajhászás. Mindez az az erkölcssteológiai szellemiséggel is jár nála, amely nem annyira a bűnökre és a bűntudatra fordítja a figyelmünket, hanem az öröme — így egy jóval felszabadítóbb morálteológia alapjait mutatja fel, mint az általa „kazuisztikának” is nevezett irányzat.

Az egyes fejezetek Pinckaers könyvében rendre a meghaladni kívánt állásponttal szemben fogalmazódnak meg, ám ez azzal jár, hogy a könyv egészében a kelleténél nagyobb mértékben repetitív válik — nem is beszélve bizonyos, első olvasásra túlzónak ható általánosításokról, amik abból következnek, hogy a szerző sokszor tudatosan az érvelő stílus alternatíváit választja. (Ezzel Szent Tamás nagyon is racionális szemléletét lát-szik kiegészíteni, aki szerinte kevéssé figyelt a spirituális és pasztorális szempontokra.) Hogy az ismétléseken az olvasó ne ütközzön meg — és hogy a meggondolatlan ható részeket át-gondoltan a helyükre tehesse — érdemes lehet a könyv fejezeteit (amelyekből csak egy kicsit van több, mint az év heteiből) hétről hétre haladva, egyenként olvasni, hagyva, hogy kicsírázzanak bennünk. Mindeközben nem megfélemlítve Pinckaers intéséről: „Más az a tudás, amelyet könyvekből (...) szerzünk meg, és más a bölcsesség (...). Hasonlóképpen, sokkal jobban megismerjük az erényeket azáltal, ha gyakoroljuk azokat (...), mint bármilyen, mégoly okos elméletből.” (Ford. Szabó Ráhel; *Kairosz*, Budapest, 2015)

PAÁR TAMÁS

**SZOMBATH ATTILA — PETRES
LÚCIA (SZERK.):
METAFIZIKA MAGYARORSZÁGON?
Konferenciaelőadások Weissmahr
Béla filozófiai örökségéről**

Szombath Attila, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Filozófia Tanszékének és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Filozófia Tanszékének közreműködésével 2012. május 17-én szervezett egy konferenciát, amelynek célja az volt, hogy teret nyisson a weissmahri gondolatokon alapuló értelmes párbeszédnek. A konferenciát a Sapientia Főiskola dísztermében tartották, az elhangzott előadások anyagát tartalmazza a *Metafizika Magyarországon?* című kötet. A szerzők (Bakos Gergely OSB, Bernáth László, Frenyó Zoltán, Hankovszky Tamás, Hoppál Kál Bulcsú, Paár Tamás, Patsch Ferenc SJ, Puskás Attila, Szombath Attila, Zimányi Ágnes, Zsolnai György) a különböző témák és szempontok vizsgálatával emelik be a weissmahri gondolatokat a kortárs vitákba, és számos lehetséges kutatási irányt mutatnak fel, melyekben a weissmahri rendszert alkalmazva és továbbgondolva értékes eredményekre juthatunk.

Így ez e kötet elsőldleges érdeme: rámutat arra, hogy Weissmahr Béla jezsuita filozófus életműve számos téren befolyásolhatja korunk filozófiáját és az egyéb tudományos, főként teológiai meglátásokat is. A metafizika feladatának és hatókörének vizsgálatával (I. fejezet), a különböző, teológiai kérdéskörökre is hatással levő fejtegetésekkel (II. fejezet), speciális metafizikai problémák kiragadásával (III. fejezet) és a végső megalapozás metafizikájának weissmahri megközelítésével (IV. fejezet) tehetjük meg a lépéseket egyrészt a weissmahri filozófia mélyebb elsajátítása, másrészt a gondolati és hatástörténeti összefüggések, különböző korunkban is jelentős elméletek melletti érvek és ellenérvek felé.

Fontos ezen kívül annak kimutatása, hogy mit tekinthetünk Weissmahr legfőbb eredményeinek. Az egyik az énből kiinduló vizsgálódás, azaz a személyes tapasztalatok hangsúlyozása. Weissmahr metafizikája az ember saját tapasztalatából indul ki, saját megismerésünk mikéntjére fókuszál. Ez lényeges, hiszen, ahogy Bakos Gergely a metafizika lehetőségét vizsgálva írja: „A filozófiai gondolkodás egyik nélkülözhetetlen lehetőségi feltétele ugyanis maga az ember.” (26.) Ez a belátás az istenbizonyítás során is döntő erővel bír, s ahogy Hoppál Kál Bulcsú tanulmányában hangsúlyozza, ez közelebb hozhatja számunkra az Isten-kérdést és bizonyítását is, hiszen mindennapjaink részévé teszi azt az elvont gondolkodás helyett. (200.) Nem kevésbé fontos ez például a retorzív érvelés tárgyalásakor sem, mely során a kimondott állítás mellett az állítás lehetőségi feltételeit is vizsgáljuk.

Ahogy Hankovszky Tamás az érvet elemezve rámutat, Weissmahr Béla fontos felismerése, hogy egy érvelésből nem zárja ki a szubjektumot, aki az érvelést végrehajtja, ezáltal a magábanvaló mondatok vizsgálata helyett az én mint személy is a vizsgálandók közé kerül (203–204.) — így új tér nyílik egy klasszikus logikát megújító irányzat felé. (216.) Ehhez kapcsolódóan, másodikként épp a retorzív érvelést emelhetjük ki, amely Weissmahrnál a metafizika megalapozásának lehetséges módszereként szerepel, s amellyel a kötetben számos tanulmány foglalkozik behatóan, különböző szempontok alapján. A harmadik pedig, mely az előző két eredményt is integrálja, a transzcendentál-filozófiai irányultság, mely egyszerűen tehát az én felől kezd meg a vizsgálódást, másrészt pedig rámutat az ismereteink mögött meghúzódó háttéri tapasztalatra. Ide kapcsolhatjuk a weissmahri transzcendentálfilozófiából következő azonosság-felfogást és az egységmetafizika jelentőségét, melyhez a létanalógia-tan is hozzátartozik. A mindebből levonható ontológiai, teológiai, etikai, vagy akár, amellyel Patsch Ferenc foglalkozik, hermeneutikai konklúziók és hatástörténeti összefüggések kutatása is e kötet eredményei közé tartozik.

A már említett szerzők felvetésein túl Puskás Attila vizsgálja a teológiai recepció állomásait, a teodiceát és istenbizonyítást érintő fejtegetéseket többek között Frenyó Zoltán, Bernáth László és Hoppál Kál Bulcsú tanulmányaiban találhatjuk meg, Zimányi Ágnes a transzcendentális neotomizmus előfutárának, Pierre Scheuernek a gondolataival veti össze a weissmahri meglátásokat, Paár Tamás a retorzív érv etikai alkalmazásán keresztül mutat rá a weissmahri metafizika számos jelentős és az etikától nem elhatárolható pontjára. Zsolnai György pedig az evolúciós elmélettel, így a természettudományokkal párbeszédet teremtő weissmahri önfelülmúlást mutatja be.

A kötetet Szombath Attila tanulmánya zárja, amely mintegy áttekintését kívánja adni a legfőbb weissmahri gondolatoknak, rámutatva az esetleges ellenérvekkel szembeni kiutakra. Ezek közül azt a gondolatot emelném ki, amit a retorzív érveléssel kapcsolatban ír Szombath, hiszen ez a leginkább vitatott pontja Weissmahr filozófiájának. Szombath Attila szerint a jezsuita szerzetes ontológiai meglátásai támaszul szolgálhatnak ennek az érvelési stratégiának, épp ezért a retorzió nálánál talán még inkább hangsúlyoznunk kell az énből és tapasztalataiból kiinduló transzcendentálfilozófiát és az általa nyert belátásokat. Tehát Weissmahr filozófiai kérdésfelvetései és válaszai nem ragadnak meg csupán az elmélet szintjén, azok valódi egzisztenciális tételt bírnak. (*L'Harmattan – Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest, 2015*)

VERES KATALIN

TARJÁN TAMÁS: FÉNYMÉRŐ Metszetek az újabb magyar költészetről

Tarján Tamás legújabb, *Fénymérő* című kötete a szerző 2008 és 2014 között keletkezett kritikusi és tanulmányírói munkásságának javát nyújtja egy válogatáskötet formájában. A gyűjteményben szereplő írások után a szerző egy rövid függelék segítségével tájékoztatja az olvasót a könyv anyagáról, valamint felépítéséről és tematikájáról. A (tartalma szerint sokkal inkább a kötet elejére kívánkozó) szövegből kiderül, hogy e kritikák, esszék és tanulmányok a szerzőnek a költészet tágan értelmezett tájain való kalandozásának írásos lenyomatai — ahogy erről egyúttal az alcím is tájékoztat (*Metszetek a legújabb magyar költészetéről*).

Itt pedig valóban egy igen nyitott költészetfoglalommal találkozhatunk, hiszen az irodalom hagyományos területei mellett Tarján figyelmet tanúsít a társművészetek irányában is. Így kerülhetett bele a kötetbe egy-egy kiváló képzőművészeti tárgy- és kiállítás-kritika is (előbbi Koltai Lajos *Gyémánt László-Hungarikonjáról*, utóbbi Szirányi István festő *GEO* című kiállításáról szól). A könyv írásai saját belső logika alapján, nem pedig a bírált művek vagy a kritikák keletkezési sorrendje szerint rendeződnek, hanem egy teljesen független gondolatmenetet követnek. Szép keretet alkot például a kötet legelején és legvégén elhelyezett két képzőművészeti témájú kritika.

Koltai Lajos installációja, melynek fotója — nem véletlenül — a borítón kapott helyet, a kötet céljának megvilágításához különösképp fontos lehet: hiszen a jó kritika megmér, mértéket vesz — és egyúttal ad is. Tarján új kötete pedig nemcsak a művek bírálatá, elemzése révén képes mértéket adni az olvasó számára, hanem a kritika, az esszé, vagy a tanulmány műfajainak tekintetében is. A szerző ugyanis gördülékeny stílusával és érthető fogalmai segítségével képes egyszerűen kifejezni meglehetősen bonyolult, elvont gondolatokat is. Az alapos elemző munka segédletként a gondolatmenetek mellett, jellemzően a szükséges mértékben, ott áll a filológiai vagy életrajzi háttér is, mely minden esetben elősegíti a művek jobb megértését. Ha pedig a téma úgy kívánja, nem maradnak el a humoros, szellemes nyelvjátékok sem. Tarján értekezői nyelve nemcsak praktikus, de olvasójának egyúttal esztétikai élvezetet is nyújt. Miközben az egyes szövegek képesek más-más hangnemben megszólalni, hiszen az adott szekunder szöveg nyelve mindig tükröz valamit az éppen vizsgált anyagéból, az írások minőségüket tekintve homogenitást mutatnak.

A könyvben tapasztalható vegyes, a társművészetekre is kiterjedő tematika természetesen nem

jelenti azt, hogy Tarján elhanyagolná a szűkebb értelemben vett költészet, vagy éppen a próza területét, hiszen éppúgy olvashatunk mára klasszikussá vált költőkről (mint Weöres vagy Pilinszky), ahogy ma is alkotó, kortárs lírikusokról (mint például Markó Béla haiku- és szonettköltészetéről, vagy éppen a pályatárs, Kovács András Ferenc által kialakított sajátos haiku stílusról). A lírai érdeklődés mellett természetesen jelen vannak prózaművek is, mint például Géczi János újabb munkásságának bírálatá. Külön érdekességet nyújt, amikor Tarján olyan szerzőt vizsgál, aki több műfajban is alkot, például Vörösvölgy István esetében egyaránt olvashatunk bírálatot novelláskötetről és verses regényről is.

A vizsgálatok, bírálatok gondolatmenete a szövegekben mindig az adott témához igazodva bomlik ki. Több példa is akad egyetlen konkrét versre koncentráló filológiai nyomozástörténetre — olyan emblematikus versek keletkezéstörténeteiben, mint az *Egy mondat a zsarnokságról* vagy a *Valse triste*. Formaelméleti és költészettechnikai fejtegetést is kapunk Markó Béla és Kovács András Ferenc legújabb költészetéről, Turczi István válogatáskötete, valamint Pilinszky négysorosai kapcsán, de szerepel a kötetben sziporkázó humorú, nyelvi leleménnyel írott kritika is — ilyenek például Orbán János Dénes, vagy Szilágyi Ákos kötetének bírálatai. A Markó, KAF és Orbán pályája iránt tanúsított nagyfokú érdeklődés pedig a kortárs erdélyi irodalmat is fajsúlyos tematikai ponttá avatja a kötetben. Az átfogó, nagyobb pályaszakaszt (több kötetet keresztül) szemlélő szövegeken kívül — mint például Gergely Ágnes autobiografikus regényének, valamint legfrissebb novelláskötetének bemutatása, vagy Tóth Erzsébet négy könyvének elemzése. Valamikor pedig ellenpontként egyetlen kötetet vizsgál összegző szándékkal — mint Tózsér Árpád kései lírájának jellemzése során. A több kötetben végigvonuló vizsgálatok olvasásakor egyértelműen tapasztalható a pályáivben gondolkodó, kitartó kritikusi figyelem, amely a jelent és a múltat együtt kezeli.

A mértéktartó (és mértékadó) kritikai hangnemből egyúttal az is beletartozik, hogy Tarján nem rejti véka alá, ha kifogása van valamelyik művel vagy kötetrel kapcsolatban. Kritikáját azonban mindig tiszteletudóan, ám plasztikusan, ráadásul az adott mű vagy művek erőneveinek el nem kendőzésével fogalmazza meg, helyes egyensúlyt tartva a pólusok között. A kötetről tehát az olvasónak, de éppúgy a kritikáirással foglalkozónak is érdemes mértéket vennie — előbbinek a vizsgálatokban megfogalmazott vélemények tekintetében, utóbbinak pedig egyúttal a formai-nyelvi megalakotottság szempontjából is. (*Parnasszus Könyvek*, Budapest, 2015)

TANOS MÁRTON